

հողերու հաստատուն հիման վրայ. Այս նպատակին կրնային գործածուիլ միայն ազատ, այսինքն արքունական հողերը:

Հայ Արշակունիք եթէ կ'ուզէին տեւականորէն եւ իրապէս փրկել Վամարականները թշնամւոյն ճիրաններէն, հարկ էր որ ընծայէին անոնց հողեր՝ տոհմային իշխանութեան ծաւալման համար, պարտադրելով անոնց տարեկան տուրք եւ ի հարկին՝ բանակ:

Հայաստանի գաւառներէն Արշարունիք եւ Շիրակ ի սկզբանէ եւ գրեթէ անընդհատ Վամարականներու անուան կից կը յիշատակուին մատենագիրներէ: Ուրիշ գաւառներու վրայ Վամարականաց իշխանութիւնը կամ վաղանցուկ է եւ կամ տարակուսական: Հաւանորէն Արշարունիք ու Շիրակ եղած են արքունատուր հողերը պահլաւ նորեկ տոհմին:

«Արշարունիք»:

Արշարունիք այն գաւառներէն է, որոնց վրայ տիրապետող տոհմերն իրենց անունը դրոշմած են: Արշարունիք Վամարականաց անցնելէ յառաջ զուրկ էր իրապէս յատուկ անունէ: Յովհ. Կաթողիկոս 107, 108, Վարդան 132, Երասխաձոր կամ Զոր Երասխայ տարտամ բացատրութիւնը կը գործածեն: Զարմանալի է որ իրենց ժամանակ տակաւին կենդանի էր այդ անուանակոչութիւնը, քանի որ Գ. դարէն ի գործածութեան էր Արշարունիք: Մ. Խորենացի մանրամասնութիւններ կը հաղորդէ անուանափոխութեան մասին. Բ. Ղ. Վամարայ որդւոյն՝ հօրը մահուան վրայ տրամաթախիծ Արշաւիրի կը պարգեւէ Տրդատ Մեծ «զքաղաքն Երուանդայ եւ զնորին գաւառն մինչեւ ցկատար ձորոյն մեծի, միայն զի ի մտաց նորա հեռացուցէ զյիշատակ ընիկ աշխարհին որ Պահլաւն կոչի, որպէս զի անվրդով զհաւատսն պահիցէ: Իսկ Արշաւիր առաւել սիրեալ զգաւառն՝ յիւր անուն կոչէ Արշարունիս, քանզի յառաջ կոչէր Երասխաձոր»: Միշտ աչքառու կը մնայ սա կէտը, որ Գ.—Է. դար ոչ ոք կը ճանչնայ Երասխաձոր գայ եւ այն՝ ցանցառ: Արդեօք Արշարունիք գաւառանուն կից՝ Երասխաձոր պահած էր իր գոյութիւնը իբր անուն որոշ ձորի մը, որ գերազանցապէս Երասխայ Զոր էր:

Արշարունիք անունը նախահայկական չէ, «Ունի» մասնիկը անսայթաք յայտարարը չէ անուն մը նախահայկական ծագման: Բաւմա-

ջեան, Հայ Նախարարութիւնները բեւառաձեւ արձանագրութեանց մէջ, Բանասէր 1902, էջ 240, Թիւ 23 կը համագրէ Արշարունիք = էջ 251 Արշարունիք = Վամարական, բայց բեւեռաձեւ նմանօրինակ մը կը պակսի, չի յիշեր նմանապէս Խալաթեանց (չին Հայաստանի մի քանի աշխարհագրական անունների մասին, որոնք կապ ունին Վանեան արձանագրութեանց հետ, անդ, 1900, 281—282): Թէ Արշարունիք ու Վամարական նոյն տոհմն են, եւ թէ հետեւաբար Արշարունիք անուան մեկնութիւնը Վամարականաց յատուկ անուններու մէջ որոնելու ենք, կ'ապացուցուի սա իրողութեամբ, որ Արշարունի յորջորջանքով երկու անձ միայն կը յիշուին պատմութեան մէջ եւ ասոնք յայտնապէս Վամարական են: Ղազար Փարպեցւոյ մօտ միեւնոյն Արշաւիրը, Վարդանի գործակիցը, մերթ Վամարական, մերթ Արշարունի կը կոչուի անխորի (Վամարական՝ Բ, լդ, լե, խե, խէ, ծէ, Գ, հ. Արշարունի՝ Բ, իգ, լ, լթ, խբ. Եղիշէ, 58, 77, 150. Կաղանկատուացի, Բ, բ): Խորենացի Գ, կե, կը ճանչնայ 426ին Սպանդարատ Արշարունի մը, Տէր Արշարունեաց եւ հետեւաբար Վամարական: Սպանդարատ այլուր այնքան ցանցառագէտ էր, որ Վամարական տոհմին սեպհական անուններէն կարելի է համարիլ: Այս դիտողութիւնը առաւելապէս կ'արժէ նաեւ Արշաւիր անուան համար: Բացի անուան իրանական կազմութենէն, նա բացարձակապէս յատուկ է Վամարականներու, երկու բացառութեամբ՝ Արշաւիր Արծրունի (Թ. Արծրունի, 41) եւ եղբայր Խուրենայ (անդ, 49, 50, 52, 55):

Արշարունի՝ Արշաւիր Վամարականէ մը յառաջ բերելով այս երեւոյթները կը մեկնուին: Սակայն անուններու այս միացումը հակառակութեան կը բախի կամ տարակուսի կ'ենթարկուի Հիւբշմանի կողմանէ: Նա կը գրէ (ԱՄ. ԾԳ. 313—314). «Արշարունիք անունը իբր տոհմ անուն Արշաւրէ յառաջ բերելը թէեւ ունի իր հրապարակ, բայց միտ զնելու է որ Արշաւիր անունէն հարկ էր որ Արշարունիք ածանցուէր, չմտ. սեռ. տր. Արշաւրա, Փաւստ. 28. գործ. Արշաւրա, Փարպ. 210, Արշաւրեան Ածր. 49. եւ նմանապէս մտադիր ըլլալու է որ Արշարունեաց Արշաւիր իշխանը Արշարունի ցեղէ չէր, այլ Վամարական տոհմէ, Առարկութեանս երկրորդ պատմական մասը կը հերքուի վերի դիտողութեամբ, որ Արշարունի անունը սովորութիւն չէ եղած գործածել իբր տոհմանուն, բացի երկու դէպքերէ, որոնց մէջ Արշարունի եւ

ուկտիր տեղեկութիւնները, որոնց մէջ երեւան կու գան Գ.—Ը. դարու կանգուն քաղաքները, ամրոցներն ու բերդերը, կը պատկանին կամսարական շրջանին: Անոնցմէ ոմանք ի հարկէ արդէն գոյութիւն ունէին: Գ. դարու գլխաւոր ու բազմամարդ քաղաքներէն էր Երուանդաշատ: Անշուշտ պատմական անձնաւորութիւն մը քաղաքովս անմահացնելու զած էր անուն մը, որ բոլորովին օտար է կամսարական տոհմին: Խորենացին շինութեան հայող այնպիսի դէպքեր կը հիւսէ, որոնք պատմական կնիք չունին (Խալաթեանց, Арм. эп., 215—219): Մեղի համար կարելոր է քաղաքն իրը այսպիսի: Հաւանօրէն արդէն Գ. դարուն կենդրոնական քաղաք էր եւ կամսարականներու ոստան: Բուզանդ Գ., ծե, 20.000 հայ եւ 30.000 չրեայ բնակչութիւն կը վերագրէ քաղաքիս. բնականաբար չափազանցութիւն մը, որ սակայն քաղաքին կարեւորութեամբ կը մեկնուի: Զ.—Է. դարուն կամսարականաց ոստանը կը յիշատակուի Մարմէտ անունով. Ան. Շիրակացի, Հարցումն է. «Ես ի Մարմէտ էի, յոստանի կամսարականաց» (անդ, էջ 21): Ենթադրելով Մարմէտի եւ Երուանդաշատի նոյնութիւնը, յայտնի կ'ըլլայ որ կամսարականք վերականգնած են վերջինս Գ. դարու կործանումէն ետք (Բուզ. Գ., ծե): Իսկ Մարմէտ = Երուանդաշատ համեմատութիւնը կը ստուգուի երկուքի աշխարհագրական դիրքէն:

Խոր. Բ. խզ, Մարմէտ կը նոյնացնէ «Երուանդայ քաղաքին ու դաստակերտին» հետ: Ինչ հասկնալու է այս բացատրութեամբ, Երուանդաշատ թէ Երուանդակերտ: Խալաթեանց, անդ, 232, Ալիշան, Այր, 60, ծն. 2. կը համարին, որ Խոր. հոս Մարմէտ եւ Երուանդակերտ կը նոյնացնէ, որովհետեւ Խոր. խզ, դաստակերտ Երուանդայ է Երուանդակերտ, իսկ խթ, Ղ. քաղաք Երուանդայ՝ Երուանդաշատ: Խալաթեանց, էջ 223, դիտել կու տայ. որ Խորենացի ապա իրեն կը հակասէ Գ., լա, գրելով. «քաղաք ոստանի նոցա Երուանդաշատ», Արդէն Ինձիճեան, Ստ, Հ, Հ. 392—394, Մարմէտ՝ Երուանդակերտի հետ կը միացնէր, մինչ 2ամբնան Ա. 338 եւ ապա նաեւ Ալիշան ի նպաստ Երուանդաշատի կարծիք կ'արտայայտեն: Ալիտեսութիւնը նշանակուած է, մինչ Շիրակի աշխարհացոյցն արդէն Մարմէտ = Երուանդաշատ տեսութիւնը կ'արտայայտէ:

Խորենացւոյ համեմատ Երուանդաշատ կը գտնուէր «յարեւմուտս կոյս» յարաբերութեամբ

Արմաւիրի, «ի քարակտուր մի բլուր, զորով պար առեալ Երասխայ ընդդէմ Ախուրեանն հոսի գետ», ուրեմն՝ Երասխի եւ Ախուրեանի կազմած անկեան մէջ (Ֆէտտէր, Հանդ. 1894, 199): Արդ Ախուրեան գետի մերձաւորութիւնը էական պայման մըն է նաեւ Մարմէտի նկատմամբ ըստ Շիրակացւոյ. «Ես ի Մարմէտ էի... եւ երթեալ յեղը գետոյն, որում Ախուրեանն կոչեն» (անդ, 22): Ուստի մերձաւորապէս այն տեղ ուր Ալիշան Այրարատի քարտէսին վրայ Երուանդակերտ նշանակած է, կը գտնուէր Երուանդաշատ = Մարմէտ:

Ասողիկ 47, 48, յայտնապէս գործածելով Խոր. Բ. լթ, տեղս կը կոչէ Երուանդաքար, անշուշտ դիրքէն առնելով (հմտ. ի «քարակտուր մի բլուր»): Դիւլորիէ զայն քաղաքին ամրոցը կը կարծէ եւ հաւանաբար աչքի առջեւ ունի 2ամբնան, ցանկ, 148. Երուանդաքար = Միջնաբերդ Երուանդաշատայ:

Մարմէտ շրջապատուած էր հարուստ այգիներով, որոնց յիշատակութիւնը կ'ըլլայ Թ. դարու Շիրակայ արձանագրութիւններուն մէջ (Ալիշան, 117, 120, 129, 150. Խալաթեանց, անդ, 232—233 ծն.):

Արշարունեաց կը պատկանէր նաեւ Երուանդակերտ ըստ Խորենացւոյ Բ., խոր. Այնպիսի բանաստեղծական նկարագրութիւն մը կ'ընէ նա դաստակերտիս մասին, որ ակամայ կը միտի մարդ ամբողջը երեւակայութեան ծնունդ հռչակել: Խալաթեանց, անդ, 221—223 ի վեր հանելով Խորենացւոյ այս գլխուն եւ Սերէոսի ու Փիլոնի միջեւ եղած կախման աղերսը (համեմատութիւն՝ Բնագիրք, էջ 54) իրապէս Խորենացւոյ գիւտ կը վճռէ: Երուանդակերտ իրը քաղաք Արշարունեաց ուրիշ ոչ մէկ տեղ կը պատահի եւ Խորենացւոյ քով ուրիշ ոեւէ գեր չունի: Դիւլորիէ եւս կը մերժէ ինքնուրոյն քաղաքի մը գոյութիւնը. «կարծողներ կան, թէ Երուանդաշատ ու Երուանդակերտ երկու տարբեր քաղաքներ կը նշանակեն, երասխով իրարմէ բաժնուած (?)»: Սակայն հաւանօրէն միեւնոյն քաղաքն է, որ երկու անուն կը կրէ, մին պարթեւական (Ե-շատ), միւսը՝ հայկական կամ պարսկական (Ե-կերտ) (Դիւլորիէ Ասողիկ, 86. հայ տպ., էջ 333—334, ծն. 56): Երուանդաշատ = հանգիստ, ուրախութիւն Երուանդայ = հ. պ. sigātī = ն. պ. šad. Հիւրըման, 211. իսկ Երուանդակերտ = շինուած Երուանդայ = պահ. kert:

Ամէն դէպքի մէջ ուրեմն Արշարունեաց մէջ Երուանդակերտ առանձին քաղաքի մը

յայտնապէս կը նոյնացնէ Արտագերբի հետ: Եղիշէ երկու անգամ կը յիշէ անունս. էջ 57 «զկապոյտ», զոր ուրիշ ամրոցներու հետ Հայերը կը խլին Պարսիկներէ 450ին, եւ էջ 108 «մեծ ամուրն կապոյտ լերին»: Սոյն կապոյտ լեռն Ալիշան (Այր. 58) մերձ յԱրտագերս կը դնէ, իսկ ինձ. Ստ. Հ. Հ. 398, թէ եւ երկու կապոյտները նոյն կը համարի, բայց Արտագերբի յետ եղած աղերսի մասին վճիռ տալու բաւական հիմ չի գտներ: Եղիշէի առաջին կապոյտը, էջ 57, ապահովապէս դուրս է Արշարունիքէ, որովհետեւ պատմագիրը ամուրները կը թուէ կենդանի գէպի ծայրերը ընթանալով: Արտագերբ եւ կապոյտ հոն իրարմէ բաժնուած են բոլորովին տարբեր գաւառներու բերդերով, եւ կապոյտի անմիջապէս կից կը գտնենք Որոտն՝ Սիւնեաց Ծղուկք գաւառի մէջ (Օրբ. Ա, 52, Բ, 259. Հիւբշմ. ԱՄ. ԾԳ. 361, 395): Իսկ «կապոյտ լերին» (108) մեծ ամուրները կը գտնուին «ի միջոց աշխարհին», այս պատճառաւ կրնանք Արշարունեաց եւ Արտագերբի վրայ մտածել, նկատի առնելով անոնց անառիկ դիրքը, պաշարման պարագաները եւ միայն մատնութեան հետեւութեամբ գրաւուիլը — պարագաներ որոնք նմանօրինակներ են Արտագերբի յ. Բ. 3ի, 370ի պաշարութեանը:

Ղ. Փարպեցի, Գ. ձա. Խուրսայ վրայ խօսելով կը յիշէ «Շիրմանց», դիւղը «յԱրշարունեաց» գաւառին: Մէկ շեռագիր կը կարդաց Արշակունեաց: Արշարունեաց է միակ ուղիղ ընթերցումը: Այս սրբագրութեան (ինձ. Ստ. Հ. Հ. 402. Հիւբշմ. 391—392. Ալիշան, Այր. 48) նպաստաւոր է սա հանգամանքը, որ Խուրս դայեակ էր կամարականներու, եւ Ասող. Գ. Ժէ. յայտնապէս կ'ըսէ. «ի գլուխս Արշարունեաց գաւառին, որում Շիրիմն կոչեն»:

Այսչափ է մեր ստոյգ ծանօթութիւնը Արշարունեաց գաւառի աշխարհագրութեան մասին Գ. — Ը. դար: Կարելի չէ հաստատել, որ Արշարունեաց՝ Կալոց գիւղ (Ասող. Բ, Բ), Նախնրաճոր (Յ. կաթ. ի գագաթան Երասխաճոր.) եւ Զարեհիսան (ինձ. 402, Ալ. Այր. 41, Հիւբշմ. 345) բազրատունեան շրջանին ծագում առած ըլլան, ինչ որ սակայն անտարակոյս է նկատմամբ Կապուտաքար (Ասող. Գ, է), Կամրճաճոր (անդ), Վանկոյ կամ Վարդիկ Հայր (Չամչ. Բ, 824. Գ, 422. ինձ. 400) վանքերու, Ագրեկոյս (Ասող. Բ, Բ), Բառասունք (անդ) գիւղերու:

Սահմաններու շփոթութեան պատճառաւ Արշարունեաց ընծայուած է երբեմն նաեւ Կաղզուան (ինձ. 400, Չամչ., ցանկ, 156՝ «քաղաք ի Գարեղեանս, վասն սահմանակցութեան ընդ Երասխաճորոյ ի պատմութիւնս Հայոց ի բազում տեղիս ասի թէ Կաղզուան իցէ յԵրասխաճոր, եւ ուր ուրեք՝ յԱրշարունիս», Հիւբշմ. 248. Ալիշան, Այր. 45, 53, 545—547): Նկատի չենք առնուր հարկաւ այնպիսի տեղեր, որոնք թէ եւ Շիրակի կը պատկանին, բայց Արշարունեաց անուամբ կը յիշատակուին. Չամչ., անդ. 136, կը դիտէ. «Գիտելի է, զի որովհետեւ նաեւ գաւառն Շիրակայ տուաւ ազգին Արշարունեաց՝ այսինքն կամարականաց, այն եւս կոչեցաւ գաւառ Արշարունեաց»:

Բ. Շիրակ:

Շիրակ էր երկրորդ գաւառը, որ հայ արքունիքէն անցաւ կամարակուններու: Թէեւ ասոնք իրենց ոստանը հաստատած էին Արշարունեաց մէջ, սակայն շինարար մասնաւոր հոգածութեան առարկայ կ'ընէին Շիրակ մանաւանդ Գ. — Ը. դարերուն: Բազրատունեան Շիրակի հետ համեմատութեան դնել կարելի չէ հարկաւ, եւ մենք միայն Գ. — Ը. դարերով կը հետաքրքրուինք, ցորբան ժամանակ որ կամարականներն էին «Տեարք Շիրակայ»:

Շիրակայ նոր Տէրերն իրենց անունը չեն դրոշմած անոր վրայ: Այս գաւառը նաեւ իր անունով մեծ հնութիւն ունէր, եւ այնքան յարգի եւ հռչակաւոր էր, որ իր անունը փոխադրուած էր նաեւ հարաւային կողմ Աղձնեաց մէջ՝ իբր «Նոր Շիրակ (Սեբէոս, 9) կամ Նոր Շիրական (Բուզ. Գ, Ժ. Ե, Ժ.): «Շիրակ» անուան ածանցումը Շարայէ (Խոր. Ա, Ժա) նոյն իսկ Ալիշան (Շիր. 3) անյարիր կը գտնէ: Եթէ Շիրակայ ամենաբերրի դաշտերն իրական աղբիւս մը ունենային գերազանցապէս Որկրամով հայազգի պատմական անձնաւորութեան մը հետ, այն ատեն անշուշտ նախագասելի պիտի ըլլար Սահման Շարայի (Խոր. Բ, Գ) կամ Շնորհալոյ Նահանգ Շարայի (Ողբ. ԵԳ. ինձ. 417) բացատրութիւնը: Սակայն գաւառիս անունը Հայկական չէ: Ասիական Սարմատիայի մէջ Σιραχνοί ազգ կը ձանձնան Ստրաբոն 11, 506. Պոմպ. Մեթա. 1, 9, 14, զոր Պտղմ. 5, 9, 17, 19 Σιραχο իսկ Տակիտոս Տար. 12, Պլին. 4, 12, 26 Σιραxes ձեւով կը հաղորդեն: Անոնց երկիրը կը կոչուէր Σιραχηνή, զոր նաեւ Արկանից մէջ կը գտնէ Պտղմ. 6, 9, 5:

ձանագրութեան մէջ (Գ. Յովսէփեան, 174), մինչդեռ մատենագրութիւնն առաջին անգամ ծ. դարուն կ'աւանդէ անոր անունը (Յ. Կաթ. 46): Կամարականք Ալամանի մէջ եւս կառուցած են եկեղեցի, բայց արձանագրութեան մէջ տեղւոյն անունը չի տեսնուիր (Գ. Յովսէփեան, 173): Նախճաւանի մէջ Կամարականի մը շիրմը կայ արձանագրութեամբ, բայց առանց տեղւոյ անունն: Հիրակայ Նախճաւանը հաւանօրէն կը պատահի Խորենացոյ քով (Գ. ԼԲ), թէեւ Հիւրշման (ԱՄ. ԾԳ, 385) խնդրական կը դատէ զայս:

Հաւանաբար Կամարական շրջանին արդէն գոյութիւն ունէին նաեւ Որմտանք (Յովհ. Կաթ. Ըստ Զամէ. Սրմտանք), Բաւաց գիւղ (Ասող. Գ. Ժա), Բեռնօնք (Ասող. Բ. Բ), Զրեսկ (Յ. Կաթ. 62), Ըշտէ (Օրմ. Ժէ): Տես՝ Ինձ. Ստ. Է. 429:

Խորենացոյ (Բ. ձը) համեմատ Տրդատ Կամարականներու կը նուիրէ Հիրակի հետնաեւ «զմեծ դաստակերտն Արաաշիսի, որ այժմ ասի Դրանակերտ»: Տեղւոյս մասին Զամէան, ցանկ 146, կը գրէ. «Աւան առ սահմանօք Դունոյ եւ Գառնոյ, ըստ ոմանց մօտ ի Հիրակ»: Այս տեղէն էր Յովհ. Կաթ.: Այլուր յիշատակութիւն չկայ աւանիս մասին:

Հիրակայ եւ Արշարունեաց վրայ Կամարականաց հողային տէրութիւնը վերջ կ'առնուէր դարէ յետոյ, երբ Աշոտ Մսակեր կը գնէ զանոնք: Տոհմիս հողային վիճակը անստոյգ կը դառնայ այնուհետեւ: Անշուշտ ձեռք բերած էին, եւ կամ այս երկու գաւառները ծախելէ յետոյ ձեռք բերին աստ անդ հողային կալուածներ:

Բաջեան, Բ.ՁԳ. 1908, 296, կը հիւսէ պատմութիւն մը այս նկատմամբ, զոր Ալիշան (Հիր. 6) այսպէս կ'ամփոփէ. «Ըստ նորայայտ եւ ոչ աներկըայ իրիք ցեղաբանութեան կամ սարականաց, յամի 789 խոյս տան Կամարականք Բասենոյ Տեարք Բողղերոյ յերեսաց Արաբաց, եւ երթան ի Շաղագում ի բերդն Վարայր վայրի, զոր անդստին ի Գ. դարէ առեալ էին ի պարգեւ ի կայսերէ, ի ժամանակի կոտորածի տոհմին իւրեանց յԱրշակայ, ընդ նմին եւ զՆրաշխատ գիւղ, զայժմեան Խաշուտ ի Թորթում, եւ երբեմն զօրացեալ տիրէին եւ կողմանց Սպերոյ: Ուրեմն մինչեւ 789 կամ սարականք տէր եղած են Բասենի (Բ.ՁԳ. 1908, 379): Այս հաւաստիքին միակ աղբիւրը կը թուի ըլլալ Փարպ. Գ. 2, 2է, ինչպէս կը հետեւցնեմ Բաջեանի ակնարկութենէն (Բ.ՁԳ.

1908, 296): Փարպեցի կը պատմէ, որ Վահանեան պատերազմներուն ժամանակ «ի Վարայր վայրոյն ի Հոռոմ տան. ի գաւառին որ կոչի Շաղագում...» կը գտնուէր «բազմութիւն այլ մարդկան [մինչ Պարսիկները զՎահան հոն կը կարծէին] ընդ որս ղիպեցան եւ կանայք երկուց Կամարականացն տեսնին: Հիրակայ Ներսէսի եւ Հրահատայ: Կամարական տիկիններու ներկայութիւնը պատահական էր ուրեմն Զողգոմքի մէջ: Հապուհ յեղակարծ կը յարձակի, կը գերէ աղնուական տիկինները, եւ «տարեալ զկանայս Կամարականացն յամուր բերդն Բասենոյ, զոր Բողղերոյն կոչեն, անդ թողոյր»: Միթէ այս պատմութիւնը կ'ընծայէ՞ ոեւէ կռուան Հաղգոմք կամ Բասեն Կամարականաց տէրութեան ենթարկելու: Եւ ոչ մի: Բասենի տանուտէրերու մասին գծախտաբար չեմ գտներ ոեւէ հետք մատենագիրներու քով. բայց անուղղակի ապացոյց մը, որ ան չէր պատկաներ Կամարականաց, կը տեսնեմ Սերէոսի մօտ, էջ 139: Պատմագիրը կը թուէ հոն այն իշխանները որոնք 652ին Յունաց հետ էին: Արդ ասոնց կարգէն են ոչ լոկ 'Հիրակացիք', այլ նաեւ 'Բասենացիք': Յայտնի է որ առաջին յորջորջումով Կամարականները նշանակուած են, հետեւաբար աւելորդ պիտի ըլլար յիշատակութիւնը նաեւ Բասենի, եթէ ասոր ալ տէրերը Կամարականք ըլլային:

Ուրեմն առ նուազն 652ին Բասեն Կամարականաց տակ չէր, այն դարուն՝ երբ տոհմն իր փայլին ու ոյժին գագաթնակէտին վրայ կը գտնուէր: Իսկ թէ Բասեն Արշակի տուած կոտորածէն յետոյ կայսերական նուէր եղած է այդ բոլորովին օդէ քաղուած է: Բուզ. Գ. Խա, չըսել երբեք թէ կայսրը զԲասեն Կամարականաց ընծայեց: Եւ արդէն ինչպէս կարելի էր մտածել նման նուիրատուութիւն մը, քանի որ Բասեն իբր' Այրարատեան գաւառ չէր պատկաներ Բիւզանդական Հայաստանի (Հիւրշման, 37), այլ պարսկական բաժին էր: Արջապէս թէ Կամարականները երբ «զօրացեալ տիրէին եւ կողմանց Սպերոյ, լուռ է պատմութիւնը:

Ալիշան (Այր. 55) հաւանական կը կարծէ որ նաեւ Բագրեւանդ Կամարականաց տանուտէրութեան մաս կազմած ըլլայ, գոնէ անցողաբար: Մինչեւ Ե. դարու կեսը Արշարունիք եւ Բագրեւանդ եկեղեցական մէկ վիճակ կը ձեւացնէին (համ. Եղիշեան Եպիսկոպոսը Արշարունեաց եւ Տան Կամարականացն, ՀԱ. 1924, թիւն 2), թեմական այս միութիւնը քաղաքա-

